

Јелена Миљковић Матић*

Институт за политичке студије, Београд

„ШТА МИ МОЖЕМО ПОНУДИТИ СВЕТУ“ – ДВА МОГУЋА ОСЛОНЦА СРПСКОМ НАЦИОНАЛНОМ ИДЕНТИТЕТУ**

Сажетак

У раду смо упоредили црквени и етнолошки поглед на српски идентитет, као основан на светосавској духовности, у првом случају, односно на специфичној култури, у другом. На тај начин смо сучелили два традиционална гледања на српски национални идентитет, мада се и уопште на национални идентитет, не само на српски, гледа или из духовног или из културолошког угла. На поређење ова два приступа идентитету нас је подстакло истоветно реторичко питање које су аутори два текста, митрополит Амфилохије (Радовић) и етнолог Миленко С. Филиповић, поставили као увод у своја разматрања српске специфичности, у облику: шта ми можемо понудити свету. Циљ нашег рада је одмеравање вредности духовног и културолошког приступа колективном идентитету, што смо покушали да остваримо њиховом компарацијом. Разматрање и поређење ова два приступа нашој националној посебности је показало да је не само национални идентитет него и сам етнолошко-антрополошки појам културе стабилан и трајан тек када се ослања на православље, пошто се показало да је иначе подложен променама и да не може бити поуздан носилац националног идентитета.

* Научни сарадник

** Текст је настао као резултат рада на пројекту бр. 179009, под називом „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција“.

Кључне речи: Национални идентитет; Етнички идентитет; Култура; Светосавље; Етнологија и антропологија; Митрополит Амфилохије (Радовић); Миленко С. Филиповић; Свети Јустин (Поповић) Ћелијски.

Уочили смо два аутора који су на реторички истоветан начин изложили своја мишљења о српском идентитету. То је подстакло размишљања која износимо овде. Аутори су митрополит Амфилохије (Радовић), који пише у ово наше данашње време,¹⁾ и етнолог Миленко С. Филиповић, који је своју оцену дао давне 1930. године.²⁾ Ова временска удаљеност, ипак, није препрека за поређење становишта са којих они посматрају српски идентитет, пошто би владика Амфилохије исто написао и да је био савременик Миленка Филиповића; односно, с друге стране гледано, данашњи етнолог би посматрао ствари из истог угла као и некадашњи, кроз елементе културе - иако би конкретан одговор на питање потражио, вероватно, у некој другој културној области. Краће речено, поредимо укореењеност српског идентитета у вери и у култури, са циљем изналагања одговора на питање да ли се, по питању националног идентитета, вера и култура могу поставити у неки хијерархијски однос, или су то две стварности које су неупоредиве.

Владика Амфилохије и Миленко Филиповић казују своја мишљења у облику одговора на питање: шта је истакнута особина српског народа коју он може да понуди свету као свој допринос? Митрополит то питање разматра у оквиру својих размишљања о уласку Републике Србије у Европску унију. Миленко Филиповић одговара на то питање са становишта својих размишљања о доприносу који наша етнологија може понудити општој етнологији која, по њему, компаративно проучава све народе. У сваком случају, питање се односи на најупечатљивију српску етничку одлику. Митрополит Амфилохије, као припадник клира Српске православне цркве, тражи одговор на своје реторичко питање у духовној области, то јест конкретно у области православља у српској редакцији; док Миленко Филиповић, као етнолог, одговара сходно области која је њему најближа, а то је традицијска култура. И заиста, ове две области, духа и културе, појављују се најчешће као оне где се истражује

1) Митрополит црногорско-приморски Амфилохије, *О Косову и Европи*, http://www.priateljboziji.com/_O-Kosovu-i-Evropi/75031.html, приступљено 28.06.2017.

2) Миленко Филиповић, „О етнологијом проучавању Јужне Србије“, *Годишњак скопског Филозофског факултета*, Скопље, 1930.

тајна људског заједништва што се појављује у виду народа, нације, одлике етничког идентитета. Етнологија, као наука о народу, имала је од свог почетка као свој основни циљ да у ову тајну продре, највише кроз проучавање традицијске културе, или „живота и обичаја“ народа како је то формулисао Вук Караџић.³⁾ Упоредили смо ова два различита гледања на српски етнички идентитет, културно (етнолошко) и духовно (православно), па је то поређење дало одређене резултате, који ће се видети на крају текста.

ЕТНОЛОШКО ГЛЕДАЊЕ НА ИДЕНТИТЕТ

Проучавање идентитета је узело маха у свим хуманистичким наукама, и то још од средине 20. века. „Заправо, шта се то уопште може проучавати а да нема везе са неким идентитетом“, питају се аутори текста у коме су дали кратак преглед различитих могућности које проучавања идентитета нуде антрополозима у Србији.⁴⁾ Утврдили су да се у проучавању идентитета чак претерало, пошто су неки истраживачи, „трансформишући антропологију у етнологију“, видели идентитете и тамо где их у стварности нема или су им посвећивали пажњу и ако су ефемерни (најчешће из идеолошких и финансијских разлога). Ово истицање идентитета као кључног појма у антропологији је друга страна појаве запостављања појма културе,⁵⁾ који је од почетка етнолошко-антрополошке науке представљао њену специфичну област истраживања - иако су још пре више од шездесет година двојица америчких антрополога приказали збуњеност науке с културом у вези на тај начин што су сакупили и објавили 164 тада постојеће дефиниције културе.⁶⁾ Ситуација се од тада није побољшала, него је питање културе још додатно закомпликовано. Тренутно стање у ком се налази научни појам културе илустровано је предлогом наведених двоје аутора да се надаље, ради научног напретка, изведе „реконструкција појма ‘култура’ кроз критику посткултурне критике“, пошто је тај појам претходно „у постмодерној и посткултурној критици (...) доведен у питање као есенцијализујући, хомогенизујући, егзотизујући и

3) Вук Стефановић Караџић, *Етнографски списи*, Сабрана дела Вука Караџића, Књига седамнаеста, Просвета, Београд 1972, на више места

4) Ivan Kovačević, Vladimira Ilić, „Neki problemi proučavanja identiteta u Srbiji“, u zborniku *Urbani kulturni identiteti i religioznost u savremenom kontekstu* (Ur. Danijel Sinani), Српски генеалогски центар и Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2013, 12.

5) Исто, 12-13, 25-26.

6) A. L. Kroeber and Clyde Kluckhohn, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, Peabody Museum of American Archeology and Ethnology, Cambridge, Massachusetts, 1952.

постварујући“.⁷⁾ Док се све ово не размрси, појам културе ће се користити у свим његовим облицима који су до сада успостављени, па и на класичан етнологски начин: као збир материјалних и нематеријалних елемената који чине „живот и обичаје“ једног народа. Иако се у култури одвијају промене, настале спонтано током времена или путем утицаја, етничка заједница опстаје у свом идентитету, пројектованом најчешће у елементе културе који одолевају значајнијим променама. Основни елемент је увек, наравно, етничко име - а у изузетним приликама то може бити једино и само име, као што је то и логички доказао етнолог Душан Бандић.⁸⁾

Један од наших најзначајнијих етнолога, Миленко Филиповић, покушао је да опише смисао бављења етнологијом код нас, у свом раду из 1930. године, под насловом „О етнологском проучавању Јужне Србије“. Поред осталог, он ту поставља три реторичка питања, међу којима је једно које нам је овде занимљиво, јер смо га упоредили са питањем митрополита Амфилохија. Филиповић се пита: „шта ми можемо дати општој етнологској науци?“, где под општом етнологском науком подразумева компаративно проучавање резултата до којих су дошле посебне, националне етнологије, као неку међународну етнологију која, између осталог, утврђује етничке посебности којима сваки народ доприноси човечанству. Одмах Филиповић даје одговор на ово своје питање: пред свет ми можемо изићи истичући „наш важан географски положај“ и „архаичну грађу“.⁹⁾ Под важним географским положајем Миленко Филиповић је свакако мислио на културну разноврсност која из тог положаја произлази. А под архаичном грађом је Филиповић морао подразумевати колико алатке и технологије претекле из прошлих времена, толико и нехришћански религијски израз. Такозвани пагански елементи народне религиозности били су увек привлачни етнологима за проучавање, из више разлога, а један од битних је био тај да су етнологи и богослови прећутно поделили проучавање духовности: док се први баве нехришћанским обичајима и веровањима, други се баве хришћанском вером и црквеним животом.¹⁰⁾

7) Ivan Kovačević, Vladimira Ilić, „Neki problemi proučavanja identiteta u Srbiji“, nav. delo, 13.

8) Dušan Bandić, „Etnos“, u knjizi *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko. Ogledi o narodnoj religiji*, Treće izdanje, Biblioteka XX vek, Beograd, 2008, 50.

9) Миленко Филиповић, „О етнологском проучавању Јужне Србије“, нав. дело, 119.

10) Помак у смислу зближавања истраживања ова два концепта духовности направио је Душан Бандић, са својом формулацијом „народног православља“. Под тим изразом Бандић је подразумевао слободно интерпретиране и спонтано прилагођене православне догме и неке ритуале, какве је затекао на етнологском терену у касном 20. веку

Када са данашњег становишта погледамо процену коју је Филлиповић дао о српским посебностима, видећемо да прва ствар коју је навео, важан географски положај има и даље значаја, али не више толико са културног становишта колико са геополитичког. Међутим, друга ствар, архаична етнографска грађа, нестала је у процесима модернизације и продора глобалне културе. Отуда је данас тешко више говорити о културној специфичности, мимо оних елемената културе који су још увек присутни као стандарди националне државе, као што су етничко име и језик.

ПРАВОСЛАВНИ СРПСКИ ИДЕНТИТЕТ

Поред незаобилазног имена, још се и језик са својим књижевним облицима, те историја, појављују као главни носиоци идентитета. Није случајно да су имали пресудан значај у процесу формирања модерних нација, наметани кроз државно образовање у стандардизованим облицима, са циљем формирања истоветне националне културе на читавој државној територији и, тако, свести о припадању политичком колективу.¹¹⁾ Међутим, феномен религије има посебно место у креирању и исказивању етничког или националног идентитета.¹²⁾ Прва нација, описана у књигама Старог Завета које хришћанство уважава, потомци Израиља, као прототип нације, поставила је узор за учешће Бога и Његове благодати у националном формирању и животу других, касније створених нација у хришћанској Европи.¹³⁾ Ти узорци су препознатљиви у националним покретима 19. века, пре свега као „однос између ексклузивног бога и његовог ‘изабраног народа’ “.¹⁴⁾ Међутим, код Срба ствари другачије стоје, јер наш идентитет не почива на предањима, него је нација историјски документована од свога почетка са Светим Савом и самосталном црквом.

(Dušan Bandić, „O narodnom pravoslavlju danas“, u knjizi *Narodno pravoslavlje*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2010, 11-23).

11) Antoni D. Smit, *Nacionalni identitet*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2010, 186.

12) За ову прилику не правимо нарочиту разлику између етничког и националног, у складу са становиштем Душана Бандића да „нацију треба третирати као народ на вишем ступњу политичког развитака и организације“ (Dušan Bandić, „Etnos“, nav. delo, fusnota na str. 38).

13) Ханс-Улрих Велер, *Национализам. Историја-форме-последице*, Светови, Нови Сад, 2002, 32-42

14) Исто, 35.

Класик српске историографије Владимир Ћоровић је одлучно сматрао да је Свети Сава, када је стварао цркву у немањићкој земљи, „својој организацији дао чист национални карактер. Као што је Хиландар имао бити у Светој Гори српски манастир, са несумњивим националним обележјем, тако је и црква у Србији имала бити првенствено српска, са народном јерархијом и народним језиком. О тој Савиној тенденцији“, пише даље Ћоровић, „ма колико она иначе била необична код једног свештеника у првим десетинама XIII века, не може бити никакве сумње“. ¹⁵⁾ Тако нас Владимир Ћоровић уверава да је Свети Сава имао љубав према народу на територији коју је држао његов брат, бринући о духовном стању и спасењу поданика, што показују и резултати модерних истраживања. ¹⁶⁾ Јер, само је приступачност цркве народу могла бити разлог за овакав смер деловања Светог Саве. Он нам се показује, у свом чину монаха и поглавара српске цркве, као достојан наследник Светих апостола Христових, који при организацији српске цркве преноси апостолско прејемство на оне од којих очекује да заиста врше своју пастирску службу за спасење народа. Могли бисмо посматрати делатност Светог Саве са данашњег становишта секуларане историјске науке, као политички промишљено попуњавање клира својим људима., али то не би било исправно јер је он био монах подвижник, велики Христов војник у борби против греха и зла, просветитељ. ¹⁷⁾ Али, чак и ако посматрамо ствари са данашњег становишта, видимо да је Савина намера и производ његове делатности био етнички чист клир, кога ће народ прихватити и разумети, што је од тада па кроз сва потоња тешка времена везивало српски национални и црквени елемент. Захваљујући Светом Симеону и још више Светом Сави, Срби су, дакле, почели да се уобличавају не само државом и црквом у институционалном смислу, него и душевно и духовно, у националну заједницу истовремено и повезано

15) Владимир Ћоровић, *Историја Југославије*, фототипско издање из 1933, Просвета, Београд 1989, 108.

16) „Политичка схватања Немањића имају хришћанску религиозно-моралну основу и садрже узвишени политички идеал, који је уоквирен новозаветним учењем о спасењу, и то не само личном, већ и спасењу читавог народа као духовне заједнице“, Борислав Д. Гроздић, „Схватање о извору и пореклу државне власти – прилог изучавању политичке философије Немањића“, *Српска политичка мисао*, 1/2016, Београд, 319.

17) Када се у данашњем секуларном друштву говори о Светом Сави као о просветитељу, грешни се на управо речени начин: под тим се подразумева оно што данас просветитељска делатност значи, тј. школство, опремање омладине различитим научним, уметничким и техничким знањима - док је он уистину просвећивао људе светлошћу науке Божје, упућивањем људи цркви.

са развијањем црквене организације која је радила на привођењу људи православној хришћанској вери.¹⁸⁾ И кроз касније векове, док је под страним владарима било тешко очувати и етничко име и веру – што значи саме основе успостављеног идентитета – црква је чувала оба, повезане Светим Савом и, тако, утврђене.

Зато није чудно што и до данас црквени људи када говоре о српству здружују га неизоставно са православљем. Тако и митрополит Амфилохије, у тексту на који се осврћемо, сматра да су основе хришћанског идентитета оно што Срби имају као своју трајну и најбољу одлику да унесу у Европу. А те основе представљају немањићи отац и син, Свети Симеон Мироточиви и Свети Сава, са њиховом стваралачком делатношћу у погледу српске државе и цркве: отац је уобличио државу а син цркву. Тај је задатак запечаћен духовном димензијом његовом, тако што је Свети Сава призвао свог остарелог оца у монаштво, и обојица су се прославили пред Богом, као светитељи. Или, како то формулише владика Амфилохије, „Св. Сава родио је оца духовно, Св. Симеон родио је сина тјелесно, син постао отац и отац - син, а обојица су родили и препородили и утврдили пут који води у живот народ“. Као што је Свети Сава родио оца духовно, родио је духовно и српски народ.

КУЛТУРА И ПРАВОСЛАВЉЕ ПРЕМА ИДЕНТИТЕТУ

Није непознато становиште појединих званичника Европске уније према коме она треба да остане ограничена на римокатоличке и протестантске земље, док је, с друге стране, код православних народа присутна одговарајућа жеља да се не излажу западном утицају улазећи у заједницу која припада западнохришћанским традицијама.¹⁹⁾ То је разумљиво онда када се на хришћанство гледа као на значајну културну чињеницу, етнолошко-антрополошки,

18) О етничком идентитету у средњем веку, додуше ранијем, али у сличном смислу, пише историчар Тибор Живковић: да је „етнички моменат (...) заправо потпуно подређен политичком, па је тако и формирање племенских државица Јужних Словена последица политичког развоја, а не некаквог независног развоја етничке/племенске свести“ („Неретљани – пример разматрања идентитета у раном средњем веку“, *Историјски часопис*, 61/2012, Београд, 12-13). Свети Сава је у комбинацију увео и верски елемент, што се касније показало као да је црква од пресудног значаја за српско национално уобличавање и трајање.

19) Предраг Симић, „Србија и Европска унија: између националног и европског идентитета“, у зборнику *Религиозност грађана Србије и њихов однос према процесу европских интеграција* (Ур. Јелена Јебланов Максимовић), Хришћански културни центар–Центар за европске студије–Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2011, 13-15.

односно на цркву као на друштвену установу, како то чини социологија или политикологија. Јер, ту се онда појављује бојазан од могућности да дође до губљења идентитета, пошто су културне и друштвене чињенице подложне променама и нестајању. Међутим, црквени људи, па и митрополот Амфилохије у тексту који спомињемо овде, не посматрају ствари из тог угла из кога се православље и црква виде као једна од многих институционализованих религија, као друштвене и културне појаве. Српски идентитет је, у очима заиста верујућих људи, пресудно обележен својом духовном оријентацијом и припадношћу, вером а не културом. Тако виђен, српски идентитет налаже Србима мисионарски задатак, на који митрополит Амфилохије и мисли када поставља своје реторичко питање о томе шта ми уносимо у Европу: нудимо свој пример чврсте везе између вере и нације, светосавље које је „једна потпуна и заокружена философија живота“ како је то својевремено истакао владика Николај Велимировић,²⁰⁾ те доносимо међу друге народе благослов који су нам оставили Свети Сава и Свети Симеон као оци наше одуховљене нације, примером трајности свог идентитета сведочећи истинитост православља.

Истраживање спроведено 2010-2011 године у вези са односом становника Србије, без Косова и Метохије, према религиозности и уласку у Европску унију, показује да претежан број Срба (42,3%) сматра да је однос религије и нације узајаман, док мањи проценти представљају остале три могућности: да је вера извор нације, да је нација извор вере, да нација и вера нису повезане (укупно 31,8%).²¹⁾ Овај нас резултат охрабрује да посредно закључимо да је великом борју Срба јасна природа делатности Светог Саве, као истовремено стварање цркве и нације, односно да им је јасна каснија узајамна зависност цркве и нације, кроз вишевековни период у коме су православни Срби живели под етнички и верски страном влашћу, подложни могућности да промене веру, а с њом најчешће и етничку припадност. Зато мислимо да становиште о духовној оријентацији српског народа као кључној етничкој одлици није становиште само црквених људи, него је и шире прихваћено у народу.

Улазећи у Европску унију са својим духовним припадањем православљу – и посебно светосављу – не можемо имати страх од

20) Епископ Николај, „Предговор“, нав. дело, 9.

21) Предраг Симић, „Србија и Европска унија: између националног и европског идентитета“, нав. дело, 18 и 22-23.

промена којима би могао подлећи српски идентитет услед промена културе, јер је он укореењен у Христу делатношћу Светог Сава. Како то формулише Свети Јустин (Поповић), заступник светосавља: „када мислиш мисао чисту и свету, знај – ствараш светосавску културу. Свако твоје племенито осећање, свако твоје еванђелско дело, свака твоја добра жеља – неимар је светосавске културе. Свети Сава је у нас највећи неимар богочовечанске, православне културе“²²⁾ Каква је то светосавска култура о којој пише Свети Јустин - за разлику од световно схваћене, етнолошко-антрополошке културе, која има на стотине дефиниција? То је човеков труд „да што више божанског унесе и оствари у човеку и у свету око човека (...) да уноси Бога и Божје у сваки свој посао, у свако своје стваралаштво.“ Борба против греха, који је унаказио човекову природу, и тежња ка уласку у Царство Небеско, методи су светосавског култивисања човека и света. Јер, „преображена душа, преображава тело, преображава материју“²³⁾ Видимо да нам светосавље приказује културу као приоритетно култивисање душа, из чега произлази одговарајући утицај на физичку стварност, на тело и околину, односно одговарајући морал, те „живот и обичаји“. Култура која је израз душа некултивисаних било каквим духом или култивисаних другачијим духом, другачију судбину трпи у смислу одолевања променама, трајања, утицаја које извршава.

Векови трајања српског идентитета су показали да нема бојазни од његовог губитка ако се Срби држе светосавског наслеђа – светосавског идентитета, односно културе, које је чувала српска црква. Нација укореењена у православљу се показала непропадљивом, за разлику од западног хришћанства које одавно прави компромисе са хуманизмом, губећи Бога у величању човека и културе, што за последицу има губљење ослонца, то јест произвољност, у дефинисању човека и културе. Због тога је и дошло до усложњавања појма културе, о ком је било речи овде на почетку. Свети Јустин, с тим у вези, наводи Христове речи из Јеванђеља: „Не брините се дакле говорећи: Шта ћемо јести, или, шта ћемо пити, или, чим ћемо се оденути? Јер све ово незнабошци ишту; а зна и Отац ваш небески да вама треба све ово. Него иштите најпре царство Божје, и правду Његову, и ово ће вам се све додати“²⁴⁾ Потом од-

22) Архим. Др Јустин Поповић, *Светосавље као философија живота*, нав. дело, 73.

23) Исто, 65.

24) *Свето Писмо*, Нови Завјет Господа нашег Исуса Христа, Мт. 6: 31-33.

мерава западноевропску културу у односу на наведене Господње речи: „храна, одећа, обиталиште. Све је то само додатак царству Божјем. А култура Запада најпре иште тај додатак. У томе је њено незнабоштво, јер, по речи Спасовој, незнабошци ишту најпре тај додатак. У томе је њен трагизам, јер је душу истрошила бринући се о стварима“.²⁵⁾

Ако не уведемо Бога, и Светог Саву, у рачуницу којом процењујемо место Срба међу другим народима - пре свега европским - ако не узмемо у обзир учешће наше цркве у нашем идентитету, као и православно схватање културе како га је изложио Свети Јустин Телијски, наткриљено тежњом ка Небеском царству, нећемо разумети одговоре на реторичко питање које су истоветно поставили митрополит Амфилохије, као наш црквени великодостојник, и Миленко С. Филиповић, као наш научник-етнолог, да би одмерили Србе према свету: шта ми можемо да представимо Европи - било политичкој било научној заједници, а у сваком случају секуларној заједници - као наш допринос. Одговор може да буде само један, без обзира на то да ли га дајемо као хришћанин или као етнолог: ми можемо - и треба - да унесемо у свет своје светосавље, као „Православно Хришћанство српског стила и искуства“,²⁶⁾ црквеним животом осмишљену културу, православној нацији. Присутна је ту, сасвим логично, мисионарска компонента, као обавезна одлика модерног национализма.²⁷⁾ Међутим, национализам као „секуларизација религијских традиција“²⁸⁾ јесте одлика западноевропских идентитета, док у српском идентитету изостаје тај момент посветовњачења који националну идеологију чини „политичком религијом“.²⁹⁾ Српска нација и црква су од својих почетака до данас повезане међу собом светосавским завештањем као стварном и потпуном духовном истином.

* * *

Свети Сава је основао нацију, то јест одлучујуће усмерио формирање националне свести као вере и вером усмерене културе. Иако нам предања нису потребна да ово докажу, јер нам је позна-

---

25) Архим. Др Јустин Поповић, *Светосавље као философија живота*, нав. дело, 67.

26) Еп. Николај, „Предговор“, нав. дело, 8

27) Ханс-Улрих Велер, *Национализам. Историја-форме-последнице*, нав. дело, 34, 37.

28) Исто, 38.

29) Исто, 32, 40.

та историјска истина о делатности Светог Саве као и о одолевању светосавског идентитета свим историјским изазовима, ипак, можемо подржати ову тврдњу и огромним присуством и значајем Светог Саве у фолклору.³⁰⁾ Зато је основна, претежна и трајна српска карактеристика православље као светосавље (на шта се касније надоградила и косовска жртва кнеза Лазара са својим изразито хришћанским карактером³¹⁾). Оно што етнологи могу истаћи као националне одлике подложно је променама, јер није укоренењено у Богу „у којег нема измјенљивости ни сјенке промјене“.³²⁾ Сведочење православљем прожетог живота само собом може извршавати мисионарску делатност међу западним Европљанима, поред тога што чува српски национални идентитет. Западна Европа је хришћанске основе своје културе заменила за секуларне, и то до те мере да у своју културну традицију укључује без разликовања и римокатоличку и различите протестантске цркве, затим античку Грчку и Рим, хуманизам и материјализам. Никоја два од набројаних чинилаца се не би могли наћи заједно у културном идиому Европе када би били процењивани са духовног становишта. Коначно, несавладиво усложњавање појма културе у науци, на које смо се осврнули на почетку овог текста, само је једна од последица одсуства духовне димензије у западној цивилизацији, а коју српски идентитет има уграђену у своје основе. Тако, српски светосавски идентитет поседује целовитост и смисао, које може истаћи као своју најбољу и постојану особину.

ЛИТЕРАТУРА

- Амфилохије, Митрополит црногорско-приморски, „О Косову и Европи“, http://www.prijateljboziji.com/_O-Kosovu-i-Evropi/75031.html, приступљено 28.06.2017
- Велер, Ханс-Улрих, *Национализам: историја-форме-последнице*, Светови, Нови Сад, 2002.
- Гроздић, Борислав Д., „Схватање о извору и пореклу државне власти – прилог изучавању политичке философије Немањића“, *Српска политичка мисао*, 1/2016, Београд, 307-323.

30) Владимир Ћоровић, *Свети Сава у народном предању*, Народно дело, Београд, 1990.

31) Велики део наведеног текста митрополита Амфилохија се односи на Косово у српском идентитету. Овде, ипак, нисмо предузели анализу целог тог написа, него смо се фокусирали само на питање и одговор које смо могли упоредити са сличним питањем – и различитим одговором – етнолога Миленка С. Филиповића.

32) *Свето Писмо, Нови Завет Господа нашег Исуса Христа*, Јак. 1: 17

- Еп. Николај, „Предговор“, у књизи Архим. Др Јустин Поповић, *Светосавље као философија живота*, Ваљево, 1993, (фототипско издање књиге: Јеромонах Др. Јустин Поповић, *О прогресу у воденици смрти*, Битољ, 1933; Предговор из 1953)
- Живковић, Тибор, „Неретљани – пример разматрања идентитета у раном средњем веку“, *Историјски часопис*, 61/2012, Београд, 11-25.
- Карацић, Вук Стефановић, *Етнографски списи*, Сабрана дела Вука Карацића, Књига седамнаеста, Просвета, Београд, 1972.
- Поповић, Архим. Др Јустин, *Светосавље као философија живота*, Ваљево, 1993, (фототипско издање књиге Јеромонах Др Јустин Поповић, *О прогресу у воденици смрти*, Битољ 1933)
- *Свето Писмо, Нови Завет Господа нашег Исуса Христа*, Јеванђеље по Матеју и Саборна посланица Светог апостола Јакова, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд.
- Симић, Предраг, „Србија и Европска унија: између националног и европског идентитета“, *Религиозност грађана Србије и њихов однос према процесу европских интеграција* (Ур. Јелена Јебланов Максимовић), Хришћански културни центар–Центар за европске студије–Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2011, 13-24.
- Ђоровић, Владимир, *Историја Југославије*, фототипско издање из 1933, Просвета, Београд, 1989.
- Ђоровић, Владимир, *Свети Сава у народном предању*, Народно дело, Београд, 1990.
- Филиповић, Миленко, „О етнолошком проучавању Јужне Србије“, *Годишњак скопског Филозофског факултета*, Скопље, 1930, 117-126.
- Bandić, Dušan, „Etnos“, у књизи *Carstvo zemaqsko i carstvo nebesko. Oglеди o narodnoj religiji*, Треће издање, Библиотека XX век, Београд, 2008,
- Bandić, Dušan, „О народном православљу данас“, у књизи *Narodno pravoslavlje*, Библиотека XX век, Београд, 2010, 11-23.
- Ковачевић, Иван, Илић, Владимира, „Неки проблеми проучавања идентитета у Србији“, у зборнику *Urbani kulturni identiteti i religioznost u savremenom kontekstu* (Ур. Данијел Синани), Српски генеалогски центар и Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2013, 11-27.
- Kroeber, A. L. and Kluckhohn, Clyde, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, Peabody Museum of American Archeology and Ethnology, Cambridge, Massachusetts, 1952.
- Smit, Antoni D., *Nacionalni identitet*, Библиотека XX век, Београд, 2010.

Jelena Miljkovic Matic

**„WHAT WE CAN OFFER THE WORLD“
- TWO POSSIBLE STANDPOINTS REGARDING THE
SERBIAN NATIONAL IDENTITY**

Resume

In this text, we compare two standpoints regarding Serbian identity, one promoted by Serbian orthodox church, with its metropolitan Amfilohije (Radović), and the other by Serbian ethnology, through words of Milenko S. Filipović. This comparative analysis is inspired by the identical way in which they initiate the respective presentations of their position on this topic. They give different answers to the same question, in accordance with their professional focus: the member of the church clergy deems that the Serbian ethnic identity is rooted in spiritual realm, most importantly due to the efforts of Saint Sava; while the ethnologist finds the characteristics of the Serbian people in the cultural domain, which is a subject of ethnological and anthropological research. Even though ninety years separate the writing of these two texts, our comparison is justified because a bishop and an ethnologist would look for their answers in these exact domains even if they were contemporaries. The specific position of the ethnologist would perhaps be different from that held by Milenko Filipović, but, essentially, an ethnologist would always look for the characteristics of ethnic identity in the culture. As the concept of culture itself has gone through complicated transformations during the development of secular science, ethnology and anthropology, here we define culture in the traditional sense of classical ethnology: as a sum of material and non-material phenomena that compose a life of a group. Since the culture is subject to change in space and time, from the ethnological standpoint the fundamentals of identity are mutable, while the answer to the question about the foundations of Serbian national identity that the church gives is always the same. This is because the heritage of Saint Sava (Svetosavlje) hasn't changed since his time. And, if we consider the church as an element of

culture, it provides stability to in conceptualizing identity as tied to orthodox Christianity. Additionally, identity is rooted in spiritual realm, which is steady with God „with whom there is no variability nor shadow of change“ (James 1: 17). This way, the orthodoxy promoted by Saint Sava – Svetosavlje – keeps the Serbian identity stable throughout the centuries of national tribulations, and, at the same time, points to the spiritual realm as the place to look for the definition of culture.

Key words: National identity; Ethnic identity; Culture; Svetosavlje; Ethnology and anthropology; Metropolitan Amfilohije (Radović); Milenko S. Filipović; Saint Justin (Popović) of Čelije.